

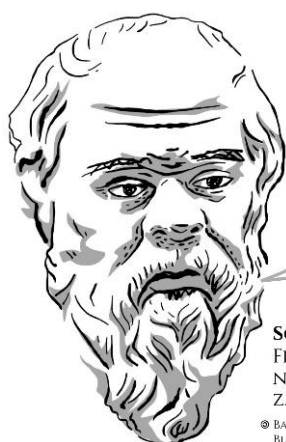
Spis treści

CZYM SĄ FAKE NEWS?.....	2
HISTORIA FAKE NEWS	3
6 RODZAJÓW FAKE NEWSÓW	4
JAK ROZPOZNAĆ FAŁSZYWE WIADOMOŚCI?.....	5
JAK POSTĘPOWAĆ Z FAKE NEWSAMI?	7
MECHANIZMY PSYCHOLOGICZNE SPRZYJAJĄCE ROZPOWSZECHNIANIU FAKE-NEWSÓW	9
PRZYKŁADY FAKE NEWSÓW	12
PYTANIA KONTROLNE.....	15
ŹRÓDŁA.....	16

CZYM SĄ FAKE NEWS?

Fałszywa informacja upubliczniona w sieci lub za pośrednictwem innych mediów, imitująca informację prawdziwą i stworzona dla realizacji konkretnego celu, np. ośmieszenia kogoś, wpłynięcia na decyzje wyborców czy osiągnięcia korzyści finansowych.¹

Bańka filtrująca, inaczej bańka informacyjna (filter bubble)² to sytuacja, w której algorytmy, odpowiadające za selekcję informacji dla użytkownika (np. portali społecznościowych), wyszukują informacje najbardziej zgodne z gustami odbiorcy. Prowadzi to do sytuacji, w której odbiorca może mieć ograniczony dostęp do informacji, które są niezgodne z jego światopoglądem a są ważne dla procesu podejmowania decyzji, kształtowania wizji świata, itp. Izolacja w bańce informacyjnej może skutkować błędnym przekonaniem, że większość ludzi myśli tak jak my.

NIE UFAJ LUDZIOM,
KTÓRZY SĄ PEWNI,
ŻE MAJĄ RACJĘ.

SOKRATES

FILOZOF WEGETARIANIN SKAZANY
NA ŚMIERĆ PRZEZ ATENSKIE ELITY
ZA NIEWIARĘ W BOGÓW I AUTORYTETY.

© BARTŁĘK TYRCHA (CC0 - COPYLEFT - ALL RIGHTS REVERSED)
BLENDER 2.93.1 (GREASE PENCIL), INKSCAPE 1.0.1

6 RODZAJÓW FAKE NEWSÓW³

1. Informacje, które zostały świadomie zniekształcone, aby osiągnąć konkretny rezultat.
2. Informacje wymyślone od zera, aby osiągnąć cel polityczny lub biznesowy.
3. Informacje wymyślone od zera, których celem nie jest wprowadzanie w błąd, a humorystyczne komentowanie prawdziwych wiadomości i rozbawienie odbiorców (satyra).
4. Nieprawdziwe informacje powstałe w wyniku błędów faktograficznych, z mylącymi nagłówkami, z tytułami będącymi clickbaitami, czyli o sensacyjnych, intrygujących treściach, których celem jest skłonienie czytelnika do kliknięcia w link.
5. Informacje, w których termin „fake news” używany jest po to, by zdyskredytować źródło informacji czy samą informację.
6. Informacje będące materiałem reklamowym, ale wyglądające jak rzetelny materiał dziennikarski.

HISTORIA FAKE NEWS⁴ ⁵

- Pierwsze przypadki dezinformacji miały miejsce już w starożytności. Można do nich zaliczyć będący najprawdopodobniej fikcją literacką, a opisany przez Homera fortel, który przeszedł do historii jako „koń trojański”. Działania dezinformacyjne z powodzeniem prowadzono też w czasie I i II wojny światowej.⁶
- W 1972 roku Maxwell E. McCombs i Donald L. Shaw jako pierwsi opisali zależności między opiniami rozpowszechnianymi przez media tradycyjne offline a opiniami ich użytkowników (teoria ustanawiania agendy). Teoria ustanawiania agendy zakłada, że sama kolejność informacji prezentowanych odbiorcom danego dnia, np. w informacyjnym programie telewizyjnym, radiowym czy w prasie, ma znaczny wpływ na to, w jaki sposób postrzegają oni rangę tych wiadomości.⁷
- Według twórców słowników oksfordzkich terminu postprawda użyto po raz pierwszy w 1992 w esej z pisma „Nation” poświęconego aferze Iran-Contras. Autor napisał: „my, ludzie wolni, zdecydowaliśmy, że chcemy żyć w świecie postprawdy”.⁸

⁴ <https://pl.wikipedia.org/wiki/Postprawda>

⁵ https://pl.wikipedia.org/wiki/Fake_news

⁶ *Mały leksykon postprawdy*, red. Wójcik M., https://wid.org.pl/wp-content/uploads/E_wydanie-Ma%C5%82y-Leksykon-Postprawdy.pdf

⁷ *Mały leksykon postprawdy*, red. Wójcik M., https://wid.org.pl/wp-content/uploads/E_wydanie-Ma%C5%82y-Leksykon-Postprawdy.pdf

⁸ <https://pl.wikipedia.org/wiki/Postprawda>

- W 2004 r. Ralph Keyes opublikował książkę „Era post-prawdy: nieszczerść i oszustwo we współczesnym życiu.”⁹
- W 2007 roku odnotowano „pierwszą” cyberwojnę, czyli cyberatak na Estonię. Polegał on na odcięciu na pewien czas łączności i zaatakowaniu sieci teleinformatycznych parlamentu, rządu, witryn banków oraz krajowych mediów informacyjnych.¹⁰
- W 2010 roku internetowy aktywista, Eli Pariser, użył terminu "filter bubble."¹¹
- W 2016 roku kolegium redakcyjne słownika oksfordzkiego OED (Oxford English Dictionary) uznało „fake news” za słowo roku. Rok później to samo zrobili wydawcy Collins Dictionary.¹²
- W 2017 r. Kellyanne Conway, przedstawicielka Białego Domu, w sporze o wielkość zgromadzenia na inaugurację prezydentury Donalda Trumpa stwierdziła w obronie Seana Spicera, że jego informacje nie przeczą faktom, lecz stanowią „alternatywne fakty”.¹³

WOLNOŚĆ TO MÓC
NIE KŁAMAĆ

ALBERT CAMUS
URODZONY W PÓŁNOCNEJ
AFRYCE ZAANGAŻOWANY
SPOŁECZNIE PISARZ. DZIEN-
NIKARZ ANTYKOLONIAL-
NEGO ALGER RÉPUBLICAIN.
ZAŁOŻYCIEL „TEATRU PRACY”.
WYDALONY Z FRANCUSKIEJ
PARTII KOMUNISTYCZNEJ
KRYTYK STALINIZMU.

© BARTEK TYRCHA
(CC0 - COPYLEFT - ALL RIGHTS REVERSED)
BLENDER 2.93 | (GREASE PENCIL), INKSCAPE 1.0.1

⁹ <https://pl.wikipedia.org/wiki/Postprawda>

¹⁰ *Mały leksykon postprawdy*, red. Wójcik M., https://wid.org.pl/wp-content/uploads/E_wydanie-Ma%C5%82y-Leksykon-Postprawdy.pdf

¹¹ *Mały leksykon postprawdy*, red. Wójcik M., https://wid.org.pl/wp-content/uploads/E_wydanie-Ma%C5%82y-Leksykon-Postprawdy.pdf

¹² <https://www.collinsdictionary.com/woty>

¹³ *Alternatywne fakty. Czas postprawdy*, wywiad z prof. Markiem Sokołowskim, <http://www.uwm.edu.pl/egazeta/alternatywne-fakty-czasy-postprawdy> (dostęp 1.07.2021)

JAK ROZPOZNAĆ FAŁSZYWE

WIADOMOŚCI?¹⁴

Zwracaj uwagę na to, skąd pochodzą informacje

Rozważ źródło

Zwróć uwagę na rzeczywiste źródło wiadomości. Lokalny blog nie będzie tak godny zaufania jak czasopismo naukowe. Co to za źródło? Jakie są jego cele?

Źródła pomocnicze

Spójrz na przypisy źródłowe cytatów w artykule. Są wiarygodne? Czy one w ogóle istnieją?

Wiele źródeł

Nie polegaj tylko na jednym artykule. Im więcej czytasz z różnych źródeł, tym większe prawdopodobieństwo wyciągnięcia trafnych wniosków. Należy również wziąć pod uwagę różne perspektywy, na przykład wiadomości z różnych krajów lub autorów o różnym pochodzeniu.

Sprawdź autora

Kto jest autorem? Zbadaj go, sprawdź czy jest wiarygodny, czy w ogóle jest prawdziwą osobą. Czy jest on autorytetem w swojej dziedzinie wiedzy?

¹⁴ *Fake news*, OUCH! Biuletyn Bezpieczeństwa Komputerowego, 10.2020

JAK ROZPOZNAĆ FAŁSZYWE WIADOMOŚCI?¹⁵

Sprawdź datę

Upewnij się, że data jest aktualna i że nie jest to starsza, powtórzona historia.

Komentarze

Nawet jeśli artykuł, wideo lub post wydaje się być w porządku, uważaj na komentarze zamieszczone w odpowiedzi na niego. Często się zdarza, że komentarze lub zamieszczone w nich linki mogą być automatycznie generowane przez boty, lub przez osoby zatrudnione do rozpowszechniania mylących lub fałszywych informacji.

Sprawdź finansowanie

Nawet legalne publikacje mają sponsorów i reklamodawców, którzy mogą wpływać na artykuł lub źródło. Sprawdź, czy artykuł jest finansowany, a jeśli tak, to przez kogo.

NIE WIERZCIE W JAKIEKOLWIEK PRZEKAZY TYLKO DLATEGO, ŻE PRZEZ DŁUGI CZAS OBOWIĄZYWAŁY W WIELU KRAJACH. NIE WIERZCIE W COŚ TYLKO DLATEGO, ŻE WIELU LUDZI OD DAWNA TO POWTARZA. NIE AKCEPTUJECIE NICZEGO TYLKO Z TEGO POWODU, ŻE KTOŚ INNY TO POWIEDZIAŁ, ŻE POPIERA TO SWYM AUTORYTETEM JAKIŚ MĘDRZEC ALBO KAPŁAN, LUB ŻE JEST TO NAPISANE W JAKIMŚ ŚWIĘTYM PIŚMIE. NIE WIERZCIE W COŚ TYLKO DLATEGO, ŻE BRZMI PRAWDOPODOBNI. NIE WIERZCIE W WIZJE LUB WYOBRAŻENIA, KTÓRE UWAŻACIE ZA ZESŁANE PRZEZ BOGA. MIEJCIE ZAUFANIE DO TEGO, CO UZNALIŚCIE ZA PRAWDZIWE PO DŁUGIM SPRAWDZANIU, DO TEGO CO PRZYNOŚI POWODZENIE WAM I INNYM.

BUDDA (SIDDHARTHA GAUTAMA)
KSIĄŻE-DEZERTER, WEDROWNY FILOZOF.
INSPIRATOR BUDDYZMU I MEDITACJI MINDFULNESS.

© BARTEK TYRCHA (CC0 - COPYLEFT - ALL RIGHTS REVERSED) BLENDER 2.91 (GREASE PENCIL), INKSCAPE 1.01

¹⁵ Fake news, OUCH! Biuletyn Bezpieczeństwa Komputerowego, 10.2020

JAK POSTĘPOWAĆ Z FAKE NEWSAMI?

Czekaj aż opadną emocje

Jeśli informacja budzi silne emocje, to zwiększa się zagrożenie, że zareagujemy zbyt szybko i podejmiemy nieracjonalną decyzję.

Uważnie przekazuj dalej

Fałszywe wiadomości bazują na tym, że wierzące w nie osoby przekazują je dalej. Jeśli nie masz pewności co do autentyczności artykułu, zastanów się dwa razy lub wstrzymaj się z udostępnieniem go innym.

„Według analiz MIT Media Lab prawda potrzebuje średnio sześć razy więcej czasu niż fake news, by dotrzeć do 1500 osób na Twitterze, a nieprawdziwa wiadomość ma średnio 70 % więcej szans na bycie retweetowaną niż ta prawdziwa”¹⁶.

¹⁶ <https://www.crazynauka.pl/fake-news-rozprzestrzeniaja-sie-szesc-razy-szybciej-niz-prawda/>

Zgłoś dezinformację¹⁷

- Próba wyłudzenia lub fałszywa strona: zgłoś do CERT Polska incydent.cert.pl
- Fake news w mediach społecznościowych: zgłoś do moderatora danego portalu.
- Znajomy udostępnia fałszywe informacje: napisz do niej/go, lub zostaw komentarz. Podpowiedz innym dlaczego dana informacja jest nieprawdziwa i wskaż sprawdzone źródła.
- Fałszywa informacja lub wypowiedź - zgłoś do portali fact-checkingowych:
 - AFP Sprawdzam – sprawdzam.afp.com
 - Stowarzyszenie Demagog – demagog.org.pl
 - Demaskator24.pl – demaskator24.pl

¹⁷ #OznaczDezinfo, kampania informacyjna NASK

MECHANIZMY PSYCHOLOGICZNE SPRZYJAJĄCE ROZPOWSZECHNIANIU FAKE-NEWSÓW

Błąd konfirmacji^{18 19} - tendencja do preferowania informacji, które potwierdzają wcześniejsze oczekiwania i hipotezy, niezależnie od tego, czy te informacje są prawdziwe. Prowadzi do tego, że poszukujemy informacji i zapamiętujemy je w sposób selektywny, błędnie je interpretując. Jest to szczególnie silne w przypadku zagadnień wywołujących intensywne emocje. Efekt potwierdzenia (błąd konfirmacji) wzmacnia pewność siebie i pozwala ludziom zachować sztywne przekonania, nawet w obliczu przeczących im dowodów. Dlatego może prowadzić do polaryzacji grup społecznych oraz błędów w podejmowaniu decyzji.

W wyniku błędu konfirmacji:²⁰

- ignorujemy argumenty, które nie potwierdzają naszych opinii;
- zapamiętujemy informacje zbieżne z naszymi opiniami;
- wykorzystujemy błędne przekonania do błędnego, ale zgodnego z naszymi poglądami, rozumienia sytuacji;
- unikamy sytuacji, które mogą zagrozić naszym przekonaniom (np. nie oglądamy pewnych programów, nie rozmawiamy w ludźmi, którzy mają inne przekonania).

¹⁸ Wojciszke B., *Psychologia społeczna*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2011

¹⁹ https://pl.wikipedia.org/wiki/Efekt_potwierdzenia

²⁰ <https://www.crazynauka.pl/efekt-potwierdzenia-czesty-blad-poznawczy-czyli-dlaczego-wolimy-sie-oszukiwac/>

„Inteligentni ludzie wierzą w dziwne rzeczy,
ponieważ potrafią inteligentnie bronić swoich przekonań,
które uzyskali w mało inteligentny sposób”.

Michael Shermer

Błąd falsyfikacji – badania pokazują, że ludzie stawiają znacznie większe wymagania, gdy mają do czynienia z informacjami przeczącymi ich oczekiwaniom lub przekonaniom. Są wtedy bardziej krytyczni, niż gdy mają do czynienia z informacją potwierdzającą to, w co wierzą.

Reguła społecznego dowodu słuszności²¹ - według której człowiek, nie wiedząc jaka decyzja lub jaki pogląd jest słuszny, podejmuje decyzje lub przyjmuje poglądy takie same, jak większość grupy. Innymi słowy, uważamy, że jakieś zachowanie jest poprawne wtedy, gdy widzimy innych ludzi, którzy tak właśnie się zachowują. W przypadku fake newsów będziemy bardziej skłonni wierzyć i powielać informacje, w które wierzy i które powiela większość osób z naszego otoczenia czy bańki informacyjnej.

Reguła autorytetu²² – mówi, że ludzie, którzy mają pozycję władzy lub wysoką widoczność, mają również większą wiarygodność w oczach innych. Chętniej wierzymy informacjom przekazywanym przez osoby, które postrzegamy jako autorytet. Wynika to z naszej skłonności do stosowania skrótów myślowych, zwłaszcza w obliczu nadmiaru informacji. Zamiast

²¹ Cialdini R.B., Wywieranie wpływu na ludzi, B. Wojciszke (tłum.), Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 1996

²² Cialdini R.B., Wywieranie wpływu na ludzi, B. Wojciszke (tłum.), Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 1996

starać się weryfikować informacje, łatwiej nam polegać na tym, co mówią autorytety.

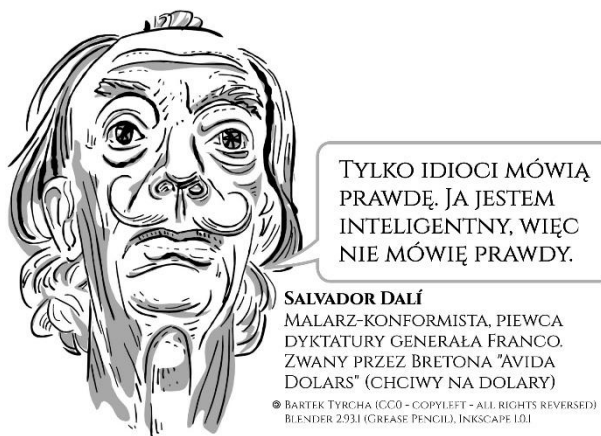
Do błędu dochodzi, gdy osoba przywoływana jako autorytet:²³

- Faktycznie nie jest w danej dziedzinie autorytetem;
- Jest autorytetem w danej dziedzinie, ale myli się lub kłamie w kwestii, w której jest przywoływana;
- Nie powiedziała tego, co się jej przypisuje – jej wizerunek został wykorzystany przez twórców fake newsów.

Potrzeba domknięcia poznawczego²⁴ - pragnienie, by jak najszybciej mieć za sobą przetwarzanie informacji i dojść do nawet pochopnych wniosków, których człowiek może się potem kurczowo trzymać.

W wyniku potrzeby domknięcia poznawczego:

- pośpiesznie chwytamy informacje, czyli polegamy na informacjach łatwych do uzyskania (często stereotypowych) i tych, które przyszły do nas jako pierwsze;
- zamrażamy nasze przekonania, czyli dążymy do podtrzymania ich i nie poddajemy ponownej ocenie.

²³ <https://www.crazynauka.pl/efekt-autorytetu-czesty-blad-poznawczy-czyli-dlaczego-ufamy-ludziom-o-wysokim-statusie/>

²⁴ Wojciszke B., *Psychologia społeczna*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2011

PRZYKŁADY FAKE NEWSÓW

(przytoczone za: Agence France-Presse)

„Ponad tysiąc udostępnień zyskał post z nagraniem biegnącego pośła Franciszka Sterczewskiego na granicy polsko-białoruskiej, zawierający twierdzenie, że rzekomo chciał on przekazać muzułmańskim migrantom produkty z wieprzowiny. Wielu internautów reagowało oburzeniem, że poseł chciał nakarmić wyznawców islamu zakazaną dla nich

wieprzowiną. To nieprawda. Jak sam przekazał AFP, „w torbie nie było ani produktów z wieprzowiny, ani z żadnego innego mięsa”.

Źródło: <https://sprawdzam.afp.com/http%253A%252F%252Fdoc.afp.com%252F9LY6E2-1>

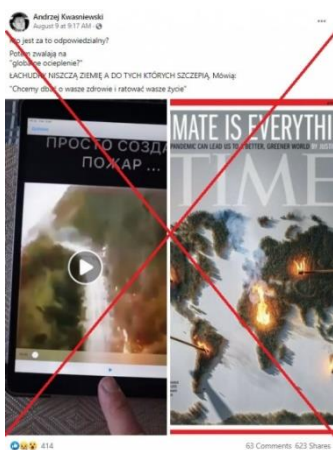

„Proszę, modlcie się za 229. misjonarzy chrześcijańskich, którzy dziś po południu zostaną skazani na śmierć przez afgańskich islamistów. Proszę, przekazcie te wiadomości tak szybko, jak to możliwe, aby wiele

osob mogło się modlić. Ta wiadomość została wysłana przez JUDITH CARMONA, misjonarkę z Chihuahua, która przebywa w Afryce”.

Posty z podobnymi fałszywymi twierdzeniami krążą w mediach społecznościowych na całym świecie już od lat. Nie potwierdzono do tej pory faktu skazania ani śmierci 229 misjonarzy w Afganistanie.

Źródło: <https://sprawdzam.afp.com/http%253A%252F%252Fdoc.afp.com%252F9LW4XZ-1>

„Kto jest za to odpowiedzialny? Potem zwalają na «globalne ocieplenie?» Łachudry niszczą ziemię, a do tych, których szczepią, mówią: «Chcemy dbać o wasze zdrowie i ratować wasze życie»” – czytamy w publikacji udostępnionej 9 sierpnia 2021 roku na Facebooku.

Hiszpański zespół fact-checkingowy AFP Factual ustalił, że film jest prawdziwy. Pokazuje on operację zwalczania pożaru lasu przez kontrolowane wypalanie danego obszaru za pomocą ognia rzucanego z helikoptera.

Źródło: <https://sprawdzam.afp.com/http%253A%252F%252Fdoc.afp.com%252F9LB6V6-1>

W internecie pojawiło się szereg publikacji, według których prezydenci trzech państw Haiti, Tanzanii i Burundi „przypadkowo nagle zmarli”, gdyż sprzeciwili się szczepieniom przeciwko Covid-19. To nieprawda. Brak jest dowodów dla tej tezy. Wiadomo, że prezydent Haiti Jovenel Moise zginął w brutalnym zamachu, był jednak zwolennikiem szczepień. Prezydent Tanzanii John Magufuli, który był ich przeciwnikiem, zmarł w wyniku choroby. Podobnie prezydent Burundi Pierre Nkurunziza. Brak jest danych, które by potwierdzały udział osób trzecich w tych zgonach.

Źródło: <https://sprawdzam.afp.com/http%253A%252F%252Fdoc.afp.com%252F9FF7QV-1>

To nieprawda. „Człowiek musiałby wypalić 20–40 tys. razy więcej marihuany, niż zawiera 1 skręt, w dodatku w bardzo krótkim czasie. 628 kilogramów marihuany wypalanej w ciągu 15 minut spowodowałyby śmierć – zaznacza Dorota Rogowska-Szadkowska, która pracuje w Zakładzie Medycyny Rodzinnej i Pielęgniarstwa Środowiskowego Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku i jest autorką książki „Medyczna marihuana. Historia hipokryzji”.

Źródło: <https://sprawdzam.afp.com/wyjasniamy-czy-marihuana-moze-prowadzic-do-smierci>

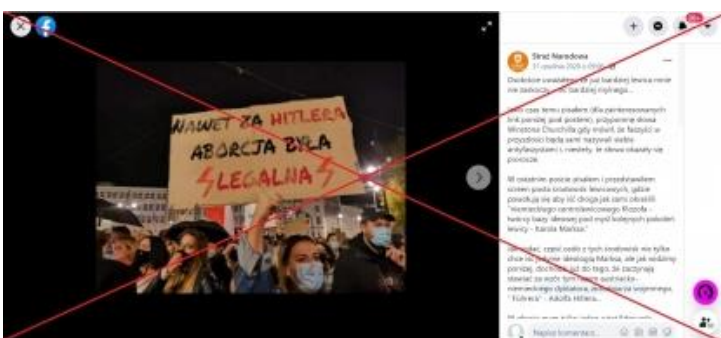
To nieprawda. Nie ma takiego biskupa w polskim kościele katolickim, ani innych kościołach chrześcijańskich. Nie było też takiej rozmowy na antenie żadnego skierniewickiego radia.

Źródło: <https://sprawdzam.afp.com/nie-falshywa-informacja-nie-ma-takiego-biskupa-w-polskim-kosciele-i-takiego-radia-w-skierniewicach>

Obrazek przedstawia rzekomo jedną z postaci animowanego serialu „The Simpsons”. Według niektórych serial przewidział zamieszki z początku stycznia z udziałem zwolenników byłego prezydenta USA Donalda Trumpa. To nieprawda – grafika została przerobiona, a postać nie pochodzi z odcinka Simpsonów.

Źródło: <https://sprawdzam.afp.com/ten-obrazek-zostal-przerobiony-i-nie-jest-z-serialu-simpsons>

„Na Facebooku pojawiło się zdjęcie z manifestacji Strajku Kobiet, na którym widać hasło „Nawet za Hitlera aborcja była legalna”. Zdjęcie to fotomontaż. Tak naprawdę manifestantka trzymała napis: „Ja wiem, że jest

2020, ale to już przesada”.

Źródło: <https://sprawdzam.afp.com/nie-na-zdjeciu-haslo-nawet-za-hitlera-aborcja-byla-legalna-zostalo-dopisane>

PYTANIA KONTROLNE

Oceń czy dane stwierdzenie jest prawdziwe czy fałszywe

Stwierdzenie	Prawda	Fałsz
1. Fake newsy to fałszywe informacje, upublicznione wyłącznie w internecie.		
2. Niektóre fake newsy zawierają informacje częściowo prawdziwe.		
3. Clickbait to rodzaj manipulacyjnego zabiegu, którego celem jest nakłonić cię do kliknięcia w link.		
4. Materiały reklamowe nie mogą być fake newsem.		
5. Czasem fake newsy są rodzajem żartu, satyry, których celem jest rozśmieszenie odbiorców.		
6. Blogi są wiarygodniejszym źródłem informacji od czasopism naukowych.		
7. Nasze uprzedzenia mogą wpływać na odbiór artykułów. Chętniej czytamy to, co potwierdza treści, w które wierzymy. Dlatego warto czytać źródła, do których normalnie nie zaglądamy.		
8. Sprawdzanie przypisów źródłowych nie ma sensu.		
9. Warto upewnić się, czy data czytanej przez nas informacji jest aktualna.		
10. Jeśli informacja budzi nasze emocje i jest dla nas ważna, to należy ją natychmiast udostępnić innym.		
11. W wyniku działania błędu konfirmacji często ignorujemy argumenty, które nie potwierdzają naszych opinii.		

ŹRÓDŁA

1. Cialdini R.B., *Wywieranie wpływu na ludzi*, B. Wojciszke (tłum.), Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 1996
2. #OznacZDezinfo, kampania informacyjna NASK
3. *Fake news*, OUCH! Biuletyn Bezpieczeństwa Komputerowego, 10.2020
4. *Fake newsy, bańki informacyjne, teorie spiskowe*, Akademia NASK
5. Stanisławska A., *Fake news rozprzestrzeniają się sześć razy szybciej niż prawda*, <https://www.crazynauka.pl/fake-news-rozprzestrzeniaja-sie-szesc-razy-szybciej-niz-prawda/> (dostęp 10.09.2021)
6. Stanisławska A., *Efekt autorytetu - częsty błąd poznawczy, czyli dlaczego ufamy ludziom o wysokim statusie?* <https://www.crazynauka.pl/efekt-autorytetu-czesty-blad-poznawczy-czyli-dlaczego-ufamy-ludziom-o-wysokim-statusie/> (dostęp 23.09.2021)
7. Stanisławska A., *Efekt potwierdzenia – częsty błąd poznawczy, czyli dlaczego wolimy się oszukiwać?* <https://www.crazynauka.pl/efekt-potwierdzenia-czesty-blad-poznawczy-czyli-dlaczego-wolimy-sie-oszukiwac/> (dostęp 21.09.2021)
8. *Alternatywne fakty. Czas postprawdy*, wywiad z prof. Markiem Sokołowskim, <http://www.uwm.edu.pl/egazeta/alternatywne-fakty-czasy-postprawdy> (dostęp 1.07.2021)
9. Henzler P., *Kliknij, sprawdź, zrozum. Jak świadomie korzystać z informacji*. Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego, Warszawa 2018
10. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Postprawda> (dostęp 10.07.2021)
11. https://pl.wikipedia.org/wiki/Fake_news (dostęp 10.07.2021)
12. https://pl.wikipedia.org/wiki/Efekt_potwierdzenia (dostęp 10.07.2021)
13. *Mały leksykon postprawdy*, red. Wójcik M., https://wid.org.pl/wp-content/uploads/E_wydanie-Ma%C5%82y-Leksykon-Postprawdy.pdf
14. <https://www.collinsdictionary.com/woty>
15. <https://sprawdzam.afp.com/>
16. Wojciszke B., *Psychologia społeczna*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2011
17. Zakrzewski P., *Jak ocenić prawdziwość wypowiedzi*, Stowarzyszenie Demagog